

باقی نهاوندی

اشاره:

معرفی شخصیت‌های نهاوندی به روایت "کتاب‌های مرجع" بخشی از هدف‌های پژوهشی فصل‌نامه است. امیدواریم پژوهندگان و صاحب‌نظران، مجله را در این بخش نیز یاری کنند. به طوری که هر شماره‌ی فصل‌نامه متضمن شرح حال یک یا چند چهره‌ی علمی، ادبی، هنری و ... از گذشته و امروز شهرستان نهاوند به روایت دایرة‌المعارف‌ها، دانشنامه‌ها و ... باشد. در این شماره با اجمالی از زندگی «باقی نهاوندی» آشنا می‌شوید که از دانشنامه‌ی جهان اسلام (تهران ۱۳۷۵) نقل شده‌است.

فصل‌نامه

باقی نهاوندی، عبدالباقی، متخلص به «باقی»، شرح حال نویس، مورخ و شاعر. در ۹۷۸ در قریه‌ی چولک نهاوند به دنیا آمد و در ۱۰۴۲ در هند درگذشت. پدرش، خواجه آقابابا، متخلص به مُدرکی (متوفی ۱۰۰۰) به فرمان شاه عباس اول صفوی (حک ۹۹۶ - ۱۰۳۸) به وزارت و نظارت همدان منصوب شد (باقی نهاوندی، ج ۱، ص ۵-۶؛ ج ۳، قسمت ۲، ص ۱۵۳۷) و باقی در ایام وزارت و دولت پدر و برادرش، آقا خضر (مقتول در ۱۰۱۶)، مدتی در همدان و چندی در سمنان و بسطام و دیلمان و لاهیجان و یوانات فارس و یزد و ابرقو عهده‌دار وزارت و مسئولیت‌های دولتی بود و بعدها مسئول محصولات املاک خالصه‌ی پادشاهی، در کاشان شد (همان، ج ۳، قسمت ۲، ص ۱۵۴۲). او از شاگردان و مریدان مغیث‌الدین علی محوی اسدآبادی همدانی، شاعر قرن دهم (متوفی ۱۰۱۶) بود و رباعیات او را در زمان حیات شاعر گردآوری کرد و بر آن دیباچه‌ای نگاشت و به تتبع از او، رباعی‌های صوفیانه و واعظانه سرود (همان، ج ۱، ص ۱۲-۱۳).

پس از شنیدن وصف شاعر نوازی عبدالرحیم خان خانان سپهسالار هندی (۹۶۴-۱۰۳۶) و علاقه‌ی او به تربیت اهل ادب، در ۱۰۰۷ غزلی در دعاگویی و حسرت

دوری از بزم او سرود (همان، ج ۱، ص ۱۲؛ ج ۳، قسمت ۲، ص ۵۴۳) و میرعماد قزوینی، خوش‌نویس قرن دهم (مقتول در ۱۰۲۴) آن را به خط خوش نوشت (همان، ج ۳، قسمت ۲، ص ۱۵۴۴) و همین نکته سبب شد که برخی مثل صبا (ص ۵۲۱) و نفیسی (ج ۲، ص ۶۸۵) به اشتباه باقی را خوش‌نویس بدانند.

پس از کشته شدن آقا خضر جانشین او شد، اما به سبب اشتیاق به محضر خان خانان و بی توجهی صفویان به شعر و شاعری، و حسادت اطرافیان، ایران را ترک کرد و بعد از زیارت عتبات عالیات در ذیقعدةی ۱۰۲۳ به دربار خان خانان رفت (باقی نهایندی، ج ۳، قسمت ۲، ص ۱۵۳۵، ۱۵۴۵ - ۱۵۴۶).

از معاصران او می‌توان تقی‌الدین کاشی صاحب خلاصة‌الاشعار و زبدة‌الافکار و برخی از شاعران ایرانی مقیم دربار بابرین مغول در هند از جمله عرفی (متوفی ۹۹۹) و فیضی دکنی (متوفی ۱۰۰۴) را نام برد.

در منابع موجود ذکری از دیوان او به میان نیامده است و از معاصران، فقط آقا بزرگ طهرانی (ج ۹، قسمت ۱، ص ۱۲۴) و گلچین معانی (۱۳۶۹ ش، ج ۱، ص ۱۵۵) به این مطلب اشاره کرده‌اند. از جمله‌ی اشعار او قصیده‌ای است در مدح خان خانان در ۶۱ بیت و قطعه‌ای در دوازده بیت که در مآثر رحیمی (ج ۳، قسمت ۲، ص ۱۵۴۶ - ۱۵۵۳) مضبوط است.

باقی بر دیوان عرفی شیرازی دیباچه‌ای نگاشته و در آن سیر شعر را تا عهد سلطان حسین بایقرا (متوفی ۹۱۱) شرح داده است؛ سپس از «طرز نو» و «مکتب وقوع» و پدید آمدنندگان آن سخن گفته تا دوره‌ی شاعری عرفی شیرازی که هر دو طرز را منسوخ کرده و شیوه‌ای تازه آورده است. از این دیباچه، موضوع تحقیق باقی در شعر فارسی و تحلیل سخن شاعران هم‌عصرش مسلم می‌شود (صفا، ج ۵، بخش ۱، ص ۵۲۴، ۵۲۶ - ۵۲۷). از دیوان عرفی با دیباچه‌ی باقی، نسخه‌ای در کتابخانه‌ی دانشگاه تهران (ش ۳۰۳۳) موجود است (منزوی، ج ۳، ص ۲۴۴۱).

مهم‌ترین اثر باقی کتاب مآثر رحیمی در تاریخ و رجال عهد مؤلف و ذکر احوال سلاطین قراقرینلو است که آن را به سفارش خان خانان در ۱۰۲۵ تألیف کرده و در آن آن‌چه را دیده و شنیده و از مقربان و معتمدان او پرسیده و بر آن آگاهی یافته، گرد آورده

است. این کتاب شامل مقدمه، چهار فصل و خاتمه است، بدین ترتیب: مقدمه، در ذکر حسب و نسب خان خانان و امارت اجداد او در عراق عرب و عجم فارس و آذربایجان و بعضی از نواحی خراسان و سبب توجه این خانواده به هندوستان؛ فصل اول، در ذکر سر سلسله‌ی این دودمان، محمد پیرام خان (مقتول در ۹۶۸) و فتوحات و احوال سلاطین غزنوی تا زمان سلطنت جهانگیر شاه، پسر اکبر شاه، و احوال برخی سلاطین بنگاله و جونپور و مالوّه و کشمیر و ملتان؛ فصل دوم، در آثار بزرگی و مملکت‌داری و فتوحات خان خانان و ذکر سلاطین گجرات و سند و دکن و خاندیش؛ فصل سوم، در ذکر خدمات او از جمله تعمیر مساجد و مدارس و خانه‌ها از دارایی شخصی؛ فصل چهارم، در ذکر احوال فرزندان او؛ خاتمه‌ی کتاب، در ذکر احوال کسانی که به دربار خان خانان روی آوردند، در سه قسم: علما و فضلا، فصحا و شعرا، سپاهیان و هنرمندان اصناف.

باقی در تألیف این کتاب از کتب تاریخی معتبر پیش از خود مانند تاریخ فیروز شاهی، اکبرنامه، منتخب التواریخ، روضة الصفا، ظفرنامه، تاریخ اکبری، خلاصة الاخبار و امثال آن سود جسته (گلچین معانی، ۱۳۶۳ ش، ج ۲، ص ۷۴۶؛ باقی نه‌اوندی، ج ۱، ص ۱۵) و در مقابل، در تألیف تذکرة‌هایی چون سفینه‌ی خوشگو، چمن سرو، صحف ابراهیم، تذکرة شعرای کشمیر، نیز از آن به عنوان منبع اصیل و معتبر استفاده شده است.

به گفته‌ی آفتاب اصغر (ص ۲۱۷، ۲۱۹) مآثر رحیمی یکی از مهم‌ترین آثار دوره‌ی جهانگیری در زمینه‌ی شرح حال نویسی است و باقی با این اثر خود، موجب ترقی تاریخ نویسی فارسی تیموریان هند شده است. اهمیت این کتاب از نظر اشمال بر اطلاعات ارزنده در باره‌ی تاریخ و پادشاهان و عالمان و شاعران و سرداران و هنرمندان معاصر مؤلف و ذکر بسیاری از خاندان‌های سلطنتی هند از غزنویان به بعد و تاریخ ادبی ایران و هند است (صفا، ج ۵، بخش ۳، ص ۱۷۴۱). این اثر در ۱۹۲۴ - ۱۹۳۱ (۱۳۰۳ - ۱۳۱۰ ش) به اهتمام محمد هدایت حسین در کلکته در پنج جلد چاپ سربی شده که نسخه‌ای از آن در کتابخانه‌ی مرکزی دانشگاه تهران موجود است.

منابع

محمد محسن آقا بزرگ تهرانی، الذریعة الی تصانیف الشیعة، چاپ علی نقی منزوی و احمد منزوی، بیروت ۱۴۰۳/۱۹۸۳؛ آفتاب اصغر، تاریخ نویسی فارسی در هند و پاکستان، لاهور ۱۳۶۴ ش؛ باقی نهاوندی، مآثر رحیمی، چاپ محمد هدایت حسین، کلکته ۱۹۳۴-۱۹۳۱؛ محمد مظفر حسین بن محمد یوسف علی صبا، تذکرة ی روز روشن، چاپ محمد حسین رکن زاده آدمیت، تهران ۱۳۴۳ ش؛ ذبیح الله صفا، تاریخ ادبیات در ایران، تهران ۱۳۶۳ - ۱۳۷۰ ش؛ احمد گلچین معانی، تاریخ تذکرة های فارسی، تهران ۱۳۶۳ ش؛ همو، کاروان هند، مشهد ۱۳۶۹ ش؛ احمد منزوی، فهرست نسخه های خطی فارسی، تهران ۱۳۴۸ - ۱۳۵۱ ش؛ سعید نفیسی، تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی تا پایان قرن دهم هجری، تهران ۱۳۶۳ ش.

